

УДК 347.4

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВИДИ СУБ'ЄКТИВНОГО ОБОВ'ЯЗКУ В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Надьон Вікторія Валентинівна,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри цивільного права № 2,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: nadonviktoria@gmail.com

ORCID 0000-0001-8240-7717

Розглянуто категорію суб'єктивного обов'язку в корпоративних правовідносинах, який за загальним правилом прийнято поділяти на загальний, спеціальний і локальний. Автором запропоновано ще й змішаний обов'язок, тобто сукупність елементів загального та локального або спеціального та локального, а також можлива сукупність загального, спеціального та локального обов'язку. Приділено увагу розподілу корпоративних правовідносин на регулятивні та охоронні й зроблено висновок, що суб'єктивний обов'язок в корпоративних правовідносинах слід класифікувати виключно за ознакою регулятивності.

Ключові слова: суб'єктивний обов'язок; право; правовідносини; регулятивність; охоронність; захист.

Постановка проблеми й актуальність теми. Процеси реформування суспільних відносин в умовах інтеграції економічної системи України до Європейського Співтовариства зумовлюють необхідність удосконалення вітчизняного законодавства в цій сфері та наукового обґрунтування правових проблем, однією з них є сутність суб'єктивного обов'язку в корпоративних правовідносинах.

Законодавче регулювання корпоративних правовідносин відбувається через встановлення певних прав та обов'язків для учасників корпоративних відносин. Слід зазначити, що законодавець у переважній більшості приділяє увагу суб'єктивним правам, з цього робиться попередній висновок про те, що в корпоративних правовідносинах змістовний центр ваги зосереджено саме на правах. Однак слід погодитися з тими науковцями, які свого часу висловили думку, що не може бути прав без обов'язків і не може бути обов'язків без прав.

З одного боку, це парні категорії, а з іншого – це дві самостійні категорії.

Отже, **мета** даної статті полягає в розкритті загальної характеристики суб'єктивного обов'язку в корпоративних правовідносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання корпоративних правовідносин досліджують В. А. Васильєва, В. В. Васильєва, Ю. М. Жорнокуй, А. В. Зеліско, А. В. Коструба, В. В. Луць, Р. А. Майданик, Є. О. Мічурін, І. Б. Саракун, Л. В. Сіщук, І. В. Спасибо-Фатєєва, М. В. Ус, О. І. Харитонова, Є. О. Харитонов та ін. Водночас питання суб'єктивного обов'язку в корпоративних правовідносинах до кінця не розкрито, що й зумовлює необхідність його аналізу.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 107 Господарського кодексу України (далі – ГК України) під корпоративними слід розуміти права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають в себе правомочності цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частини прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом і статутними документами.

Розглядаючи корпоративні права, виявляється, що ні ЦК, ні ГК України не приділяють уваги визначенню корпоративного обов'язку, хоча разом з корпоративними правами виникають і корпоративні обов'язки. Не можна розглядати правовідносини виключно з тлумачення суб'єктивного права або суб'єктивного обов'язку. Вони знаходяться в кореляційному зв'язку, є парними категоріями. Здійснення корпоративних прав та виконання корпоративних обов'язків є надійним критерієм для розмежування корпоративних правовідносин від будь-яких інших правовідносин [1, с. 141].

За словами В. В. Луця, «зміст корпоративної правосуб'єктності учасників корпоративних відносин полягає у їх здатності мати і здійснювати корпоративні права та виконувати обов'язки, передбачені законами (ЦК і ГК України, ЗУ «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства») та іншими нормативно-правовими актами, а також установчими та іншими

документами товариства» [2, с. 139].

У науці категорія «обов'язку» розглядається по-різному. Так, І. Кант зазначав, що основу обов'язку необхідно шукати не в природі людини або в тих обставинах у світі, в які вона поставлена, а виключно в поняттях чистого розуму [3, с. 4]. У свою чергу І. О. Ільїн писав: «Люди, які не знають своїх обов'язків, не можуть й дотримуватися їх; люди, які не знають своїх повноважень, довільно перевищують їх або ж боягузливо поступаються силі; люди, які не бажають визнавати заборон, легко забувають всякий упин та дисципліну або виявляються приреченими на правову неосудність» [4, с. 24]. У довідковій літературі пропонується під обов'язком розуміти все те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або зважаючи на власне сумління [5]; обов'язок – це коло дій, покладених на кого-небудь та безумовних для виконання [6, с. 442].

За загальним правилом, у теорії під суб'єктивним правом слід розуміти міру дозволеної поведінки управомоченої особи у правовідносинах. Суб'єктивний обов'язок – це вид та міра необхідної та належної поведінки зобов'язаної особи у правовідносинах. Під корпоративним обов'язком І. Б. Саракун визначає забезпечену корпоративним законодавством чи внутрішньо корпоративними нормами міру належної поведінки суб'єкта відповідних правовідносин при набутті чи реалізації ним корпоративних прав, встановлених цими актами [7, с. 219].

Обов'язок – невід'ємна властивість розвиненої правосвідомості, правової культури людини та всього суспільства. За визначенням О. М. Жеребцова, «обов'язок – об'єктивне явище, неминуче та необхідне для будь-якого соціального середовища, де існує та діє людська особистість» [8, с. 5].

Він може бути активного та пасивного характеру. Дії активного характеру спонукають зобов'язаного учасника діяти в інтересах інших учасників корпоративних відносин, оскільки вони забезпечені негативними наслідками за невиконання обов'язку. Іншими словами, став учасником корпорації – виконуй належним чином все те, під чим підписався. Так,

відповідно до положень ч. 1 ст. 126 ЦК України учасник повного товариства, яке було створене на невизначений строк, може у будь-який момент вийти з товариства, (однак зобов'язаний) заявити про це не пізніше ніж за три місяці до фактичного виходу з товариства. У даному випадку право трансформується на обов'язок (ПРАВО–ОБОВ'ЯЗОК). Однак законодавством передбачені й прямо обов'язки, які покладаються на учасників корпоративних правовідносин, зокрема: а) додержуватися установчого документа товариства та виконувати рішення загальних зборів; б) виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі ті, що пов'язані з майновою участю, а також робити вклади (оплачувати акції), у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені установчим документом; в) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства; г) інші обов'язки, встановлені установчим документом та законом (наприклад, відповідно до ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, в тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання. Акціонери можуть мати й інші обов'язки, встановлені цим та іншими законами). На практиці ця стаття виявила своє неоднозначне тлумачення. Так, у Постанові Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25.02.2016 р. № 4 зазначається, що, з одного боку «участь у загальних зборах та голосування на них є правом, а не обов'язком учасника (акціонера, члена). Незалежно від кількості акцій (часток), якими володіє учасник (акціонер), у господарського суду немає підстав для прийняття рішень про спонукання учасника (акціонера) зареєструватися та взяти участь у загальних зборах; а з іншого боку, «водночас судам слід враховувати, що відповідно до ч. 1 ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних

зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання». Розв'язати дану проблему можливо тільки на законодавчому рівні, якщо буде визначені випадки трансформації право-обов'язок.

Суб'єктивний обов'язок пасивного характеру виконує попереджувальну функцію. На осіб покладається обов'язок утримуватися від вчинків, заборонених правом [9, с. 127–128]. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 119 ЦК України особа може бути учасником тільки одного повного товариства. Дії пасивного характеру зумовлені заборонаю, недопустимістю вчинення певних дій, оскільки вони суперечать правам та законним інтересам інших учасників корпоративних відносин. Ю. К. Толстой стверджував, що пасивний обов'язок покладається не на все населення земної кулі, а тільки на осіб, підлеглих цій системі правопорядку [10, с. 77].

Отже, під пасивним суб'єктивним обов'язком розуміють необхідність утримання від вчинення активних дій учасником корпоративних відносин (зобов'язаною особою), що передбачені нормами права.

З аналізу законодавства суб'єктивний обов'язок у корпоративних правовідносинах можна поділити на: а) загальний; б) спеціальний; в) локальний; г) змішаний.

Загальні – це обов'язки, властиві учасникам всіх видів господарських товариств.

Спеціальні – обов'язки, обумовлені для учасників певного виду господарського товариства.

Локальні – обов'язки, визначені установчими та іншими локальними документами.

Змішані – це сукупність загальних і локальних або спеціальних і локальних обов'язків, а також сукупність загальних, спеціальних і локальних обов'язків.

Деякі учені намагаються поділити обов'язок залежно від поділу правовідносин на регулятивний суб'єктивний обов'язок та охоронний суб'єктивний обов'язок.

Щодо регулятивного суб'єктивного обов'язку сумнівів немає, дійсно він виникає стосовно зобов'язаної сторони договірною зобов'язання і повинен бути виконаний належним чином. Підставою виникнення регулятивних правовідносин слід вважати правомірні активні юридичні дії. У свою чергу підставу виникнення охоронних правовідносин становитимуть порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивних прав, порушення охоронюваних законом інтересів [11, с. 26]. Так, Ю. М. Жорнокуй визначає категорію суб'єктивного охоронного обов'язку як міру необхідної поведінки особи, що полягає у вчиненні нею самостійних (активних) дій з відновлення права або утримання від вчинення певних дій з метою захисту і здійснюється в добровільному або примусовому порядку [12, с. 271]. Далі учений зазначає, що охоронний обов'язок учасника корпоративного зв'язку не може становити зміст регулятивного корпоративного правовідношення, оскільки останнє не спрямоване на забезпечення захисту суб'єктивного регулятивного корпоративного права та/або корпоративного інтересу їх учасників [13, с. 7]. На наш погляд, позиція автора потребує деталізації: на що спрямовано суб'єктивний охоронний обов'язок, від кого слід захищати суб'єктивний обов'язок, а також яка кінцева мета цього обов'язку. Слід зазначити, що в основу правової охорони покладено принцип забезпечення непорушності та здійснення цивільних прав, а не цивільних обов'язків. З огляду на це викликає сумнів можливість застосування категорії «охорони» до суб'єктивного обов'язку.

У разі порушення стандартного здійснення суб'єктивних прав унаслідок незабезпечення їх належною поведінкою з боку зобов'язаних осіб або самих носіїв суб'єктивних прав виникає охоронне правовідношення, що відрізняється від регулятивного підставами свого виникнення та припинення, змістом і методом правового впливу. Іншими словами, охоронні правовідносини виникають у силу аномального розвитку регулятивних цивільних правовідносин, коли та чи інша сторона (учасник) цих відносин поводить себе неналежним чином: не реалізує розумно та сумлінно своє суб'єктивне право

або не виконує покладені на неї законом або договором обов'язки, здійснює договірні або недоговірні (деліктні) дії (правопорушення), що обмежують цивільні права інших осіб, заподіюють майнову та/або моральну шкоду. Потерпіла сторона змушена вдаватися до державного захисту та/або самозахисту з метою припинення, усунення наслідків, що настали від правопорушення, відновлення порушених, оспорюваних прав, здійснення яких стало ускладненим або зовсім неможливим. Суб'єктивному охоронному праву (праву на захист) кореспондує обов'язок порушника добровільно відновити порушене право управомоченої особи, а в разі відмови – вжити заходів цивільно-правової відповідальності. Саме в рамках охоронних правовідносин реалізується охоронна функція цивільного права, а саме охоронне правовідношення є правовим засобом реалізації охоронних норм у динаміці та статиці. Таким чином, захищається (охороняється) суб'єктивне право, а не суб'єктивний обов'язок.

З цієї підстави В. М. Протасов пропонує розглядати права та обов'язки, що виникли в результаті правопорушення, не як зміст нового (охоронного) правовідношення, а як аномальну стадію розвитку регулятивного правовідношення. На думку ученого, права та обов'язки, що виникають при правопорушенні, не утворюють нового правовідношення, оскільки в ньому залишаються ті ж суб'єкти; це відношення не опосередковує заходів державного примусу, в ньому немає місця для правозастосування і реалізовано воно може бути тільки на добровільній основі [14, с. 76–77]. У свою чергу С. А. Мурамцев підкреслював, що коли вчиняється правопорушення, тоді насправді до існуючих юридичних відносин приєднується нове юридичне відношення суб'єкта до правопорушника [15, с. 78, 84]. Підтримуючи таку позицію, Ю. К. Толстой зазначає, що реалізація обов'язку з відшкодування шкоди відбувається в рамках охоронного правовідношення. Недоговірні зобов'язання виникають унаслідок порушення майнових та особистих немайнових прав абсолютного характеру й покликані забезпечити найбільш повне відновлення цих прав за рахунок заподіювача шкоди або інших осіб, на

яких законом покладено обов'язок з відшкодування шкоди [10, с. 46]. На думку С. С. Алексєєва, на відміну від договірних зобов'язань, які здійснюють усі функції правового регулювання, недоговірні зобов'язання виконують єдину функцію правового регулювання – правоохоронну. З недоговірними зобов'язаннями (правовідносинами) порівняна тільки частина договірних зобов'язань (правовідносин), що складаються з правовідносин, породжених договірним правопорушенням (невиконанням особою покладених на неї обов'язків) [16, с. 42]. О. Ю. Прокоп'єв зазначає, що обов'язки несправного контрагента з відшкодування збитків, сплати неустойки, відсотків, компенсації моральної шкоди, інші обов'язки, пов'язані з усуненням негативних наслідків, що настали як результат аномальної поведінки боржника, відновлення первинного положення потерпілого, що існувало до порушення договірного зобов'язання, також належать до норм, що визначають зміст правоохоронного правовідношення [17, с. 98].

Висновки. На наш погляд, вирішення проблеми полягає в тому, що залежно від поділу корпоративних правовідносин на регулятивні та охоронні суб'єктивний обов'язок можна класифікувати тільки за ознакою регулятивності, за охоронною ознакою класифікується суб'єктивне право. Отже, *суб'єктивне право характеризується за ознакою регулятивності та охоронності, а суб'єктивний обов'язок класифікується виключно за ознакою регулятивності.*

Під регулятивним суб'єктивним обов'язком слід розуміти належне правило поведінки учасників корпоративних правовідносин у добровільному порядку.

Список літератури:

1. Смитюх А. В. К вопросу об определении понятия корпоративного правоотношения. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 134–141.
2. Луць В. В. Сутність суб'єктивного корпоративного права. *Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики: зб. наук. праць за матеріалами XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 6–7 жовт. 2017 р.)*. Івано-Франківськ, 2017. С. 138–141.
3. Кант И. Основоположение к метафизике нравов / под ред. В. М. Хвостова. Москва: Тип. Вильде, 1912. 99 с. (Труды московского психологического общества; вып. 7).

4. Ильин И. А. О сущности правосознания / подгот. текста и вступ. ст. И. Н. Смирнова. Москва: Рарогъ, 1993. 235 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
6. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка / Рос. акад. наук; Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. 4-е изд., доп. Москва: ИТИ Технологии, 2003. 944 с.
7. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої; Нац. акад. правових наук України; НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака; Лабораторія проблем корпорат. права; ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника»; Навч.-наук. юрид. ін.-т. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2017. 612 с.
8. Жеребцов А. Н. Возникновение, эволюция развития и современное состояние идеи правовой обязанности (от права архаического к праву международному). *Очерки новейшей камералистики*. 2012. № 3. С. 5–52.
9. Алексеев С. С. Общая теория права: курс: в 2 т. Москва: Юрид. лит., 1981. Т. 1. 360 с.
10. Толстой Ю. К. К теории правоотношения. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. 88 с.
11. Ус М. В. Колізії суб'єктивних цивільних прав: монографія. Харків: Право, 2014. 224 с.
12. Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект: монографія. Харків: Право, 2015. 532 с.
13. Жорнокуй Ю. М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 44 с.
14. Протасов В. Н. Основы общеправовой процессуальной теории. Москва: Юрид. лит., 1991. 143 с.
15. Муромцев С. А. Определение и основное разделение права / вступ. ст. и коммент. Ю. И. Гревцов. 2-е изд., доп. Санкт-Петербург: Изд. Дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2004. 224 с.
16. Алексеев С. С. Выражение особенностей предмета советского гражданского права в методе гражданско-правового регулирования. Виды гражданских правоотношений и метод гражданско-правового регулирования. *Антология уральской цивилистики*. 1925–1989: сб. статей. Москва, 2001. С. 7–54.
17. Прокопьев А. Ю. Гражданские правоотношения: понятие, элементы и виды: монография. Москва: Юрлитинформ, 2016. 184 с.

References:

1. Smityukh, A.V. (2016). K voprosu o opredelenii ponyatiya korporativnogo pravootnosheniya. *Pravova derzhava*, 24, 134–141 [in Ukrainian].
2. Luts, V.V. (2017). Sutnist sub'iektyvnoho korporativnoho prava. *Korporativne pravo Ukrainy ta yevropeiskykh krain: pytannia teorii ta praktyky*: zb. nauk. prats za materialamy XV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Ivano-Frankivsk, 6–7 zhovt. 2017 r.). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
3. Kant, I. (1912). *Osnovopolozheniye k metafiziki npravov*. V.M. Khvostov (Ed.). Moscow: Tip. Vil'de (Trudy moskovskogo psikhologicheskogo obshchestva, issue 7) [in Russian].
4. Il'in, I.A. (1993). O sushchnosti pravosoznaniya. I.N. Smirnov (Ed.). Moscow: Rarog" [in Russian].
5. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. V.T. Busel (Ed.). (2009). Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
6. Ozhegov, S.I., Shvedova, N.YU. (2003). *Tolkovyuy slovar' russkogo yazyka*. Moscow: IТИ Tekhnologii [in Russian].
7. *Korporativne pravo Ukrainy: problemy teorii ta praktyky*. V.A. Vasylieva (Ed.). (2017). Ivano-Frankivsk: Suprun V.P. [in Ukrainian].

8. Zherebtsov, A.N. (2012). Vozniknoveniye, evolyutsiya razvitiya i sovremennoye sostoyaniye idei pravovoy obyazannosti (ot prava arkhaischeski k pravu mezhdunarodnomu). *Ocherki noveyshey kameralistiki*, 3, 5–52 [in Russian].
9. Alekseyev, S.S. (1981). *Obshchaya teoriya prava*. (Vols. 1–2; Vov. 1). Moscow: Yurid. Lit. [in Russian].
10. Tolstoy, Y.K. (1959). *K teorii pravootnosheniya*. Leningrad: Izd-vo Leningr. un-ta [in Russian].
11. Us, M.V. (2014). *Kolizii sub'ektyvnykh tsyvilnykh prav*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
12. Zhornokui, Iu.M. (2015). *Korporatyvni konflikty v aktsionernykh tovarystvakh: tsyvilno-pravovyi aspekt*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
13. Zhornokui, Iu.M. (2016). *Tsyvilno-pravova pryroda korporatyvnykh konfliktiv v aktsionernykh tovarystvakh. Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
14. Protasov, V.N. (1991). *Osnovy obshchepravovoy protsessual'noy teorii*. Moscow: Yurid. lit. [in Russian].
15. Muromtsev, S.A. (2004). *Opredeleniye i osnovnoye razdeleniye prava*. Yu.I. Grevtsov (Ed.). Sankt-Peterburg: Izd. Dom S.-Peterb. gos. un-ta [in Russian].
16. Alekseyev, S.S. (2001). *Vyrazheniye osobennostey predmeta sovetskogo grazhdanskogo prava v metode grazhdansko-pravovogo regulirovaniya. Vidy grazhdanskikh pravootnosheniy i metod grazhdansko-pravovogo regulirovaniya. Antologiya ural'skoy tsivilistiki. 1925–1989*. Moscow [in Russian].
17. Prokop'yev, A.Yu. (2016). *Grazhdanskiye pravootnosheniya: ponyatiye, elementy i vidy*. Moscow: Yurlitinform [in Russian].

Наден В. В. Общая характеристика и виды субъективной обязанности в корпоративных правоотношениях.

Рассмотрена категория субъективной обязанности в корпоративных правоотношениях. По общему правилу, обязанность в корпоративных правоотношениях принято делить на общую, специальную, локальную, автором дополнительно предложено и смешанная обязанность, то есть совокупность элементов общей и локальной или специальной и локальной, а также возможна совокупность общей, специальной и локальной обязанности. Уделено внимание вопросу деления корпоративных правоотношений на регулятивные и охранительные, сделан вывод о том, что субъективная обязанность в корпоративных правоотношениях классифицируется исключительно по признаку регулятивности.

Ключевые слова: субъективная обязанность; право; правоотношение; регулятивность; охранительность; защита.

Nadion V. V. General characteristics and types of subjective duties in corporate legal relations.

The article focuses on the analysis of the category of subjective duties in corporate legal relations. As a general rule, it is customary to divide the obligation in corporate legal relations into general, special, local, and the author also proposes a mixed obligation, i.e. a collection of elements of general and local or special and local, and also a combination of general, special and local duties is possible. In addition, attention is paid to the issue of dividing corporate legal relations into regulatory and protective ones, and concluded that the subjective duty in corporeal legal relations should be classified exclusively on the basis of regulativity.

Keywords: subjective duty; right; legal relationship; regulative; protective; protection.

Надійшла до редколегії 20.11.2017 р.